

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра теорії і методики виховання РДГУ
Регіональний комплексний Науково-методичний центр
інноваційних технологій освітнього процесу РДГУ
Факультет соціальної та психологічної освіти
Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини

Підготовка майбутніх педагогів до виховної діяльності в освітньому просторі НУШ: досвід, реалії, перспективи

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра теорії і методики виховання РДГУ
Регіональний комплексний Науково-методичний центр
інноваційних технологій освітнього процесу РДГУ
Факультет соціальної та психологічної освіти
Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини

Електронний збірник матеріалів

**II Всеукраїнської науково-практичної
*Інтернет-конференції***

**«Підготовка майбутніх педагогів
до виховної діяльності
в освітньому просторі НУШ:
досвід, реалії, перспективи»**

15 травня 2024 року

Рівне – 2024

Підготовка майбутніх педагогів до виховної діяльності в освітньому просторі НУШ: досвід, реалії, перспективи: електронний збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції Рівне: РДГУ. 2024. 203 с.

Рекомендовано до друку Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 5 від 14 травня 2024 р.)

Вашій увазі пропонуються матеріали II Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Підготовка майбутніх педагогів до виховної діяльності в освітньому просторі НУШ: досвід, реалії, перспективи».

Баліка Л. М.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики виховання
Рівненського державного гуманітарного університету

ФЕНОМЕН ДИСКРИМІНАЦІЇ В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

На сучасному етапі розвитку суспільства існує багато форм та видів дискримінації. Сьогодні це особливо актуально через війну в країні, масову та вимушену хвилю біженців, зміну політичних, ціннісних та мовних орієнтирів.

Дискримінація – це пряме порушення прав і свобод людини, суспільне явище, яке через певні стереотипи та упередження спонукає ставитися до певних людей менш прихильно, ніж до інших людей у подібній ситуації.

Це може виявлятися через те, що ці люди належать або сприймаються як такі, що належать до певної групи чи категорії людей. Дискримінація часто є наслідком певних стереотипів та упереджень щодо інших людей у соціумі, які тим чи іншим чином відрізняються від інших. До форм дискримінації відносяться: непряма дискримінація, підбурювання до дискримінації, посібництво у дискримінації, утиск [1, с.32-33].

На сайті Міністерства освіти і науки України у вигляді інфографіки представлено візуально ознаки за якими відбувається дискримінація чи відбуваються упередження, зокрема це: стать, гендер, вік, раса, етнічність, раса, інвалідність, освіта, сексуальна орієнтація, дохід, культура, місце проживання [3].

Дискримінація в закладі освіти – це сплановані або спонтанні агресивні дії, що відбуваються на території або в його приміщеннях під час занять, перерв, а також на заходах, що проводяться освітньою установою в іншому

місці (наприклад, під час екскурсій). Суб'єктами насильства в освітній установі можуть бути як вчителі, так й інші працівники, учні та їхні батьки. Представник будь-якої з названих груп може виявитися ініціатором насильницьких дій, постраждалою стороною чи свідком.

Серед найважливіших чинників, які можуть сприяти розвитку дискримінації в закладі освіти, виділяють: соціальні (культурні норми та закони, гендерні стереотипи, соціально-економічна несправедливість); сімейні; особистісні; навколишнє середовище та ситуативні чинники.

Особистісні чинники. Як правило, діти та підлітки, які здійснюють насильницькі дії, що поводяться агресивно, відрізняються деякими індивідуальними психологічними особливостями: гіперактивністю, імпульсивністю, низьким рівнем контролю над своєю поведінкою та емоціями, розсіяною увагою, низькою успішністю, високою схильністю до гніву. Учні, які систематично знуцаються над однолітками, а іноді і вчителями, зазвичай роблять це цілком свідомо, щоб самоствердитися, відчуті і продемонструвати свою владу.

Сімейні чинники. Ймовірність прояву дискримінації в закладі освіти підвищується через соціально-психологічне неблагополуччя в сім'ї, відсутність контролю за життям дитини з боку батьків, досвід насильницьких відносин усередині сім'ї, відсутність теплих довірчих відносин з батьками, емоційну холодність і низький рівень згуртованості членів сім'ї, відсутність підтримки. Насильство у відносинах між батьками та з боку батьків щодо дітей може стати для дитини моделлю міжособистісних відносин у школі, в основі якої лежатиме агресія та насильство. Нерідко кривдниками стають діти,

яких батьки вчать поводитися домінантно, придушувати інших та відстоювати свої інтереси за будь-яку ціну.

Ситуативні чинники. Несприятливий соціально-психологічний клімат в закладі освіти, стрес, викликаний навчанням та відносинами з однолітками та вчителями, відсутність належного контролю з боку вчителів, їх небажання справлятися з окремими проявами насильства та невміння надавати адекватну та своєчасну допомогу його учасникам, а також байдужість до того, що відбувається в інших учнів та їхніх батьків, створюють сприятливе середовище для прояви поодиноких випадків дискримінації та їх переродження у систематичне цькування.

Ситуативні чинники. Вчиненню насильницьких дій можуть сприяти або перешкоджати так звані ситуативні чинники, зокрема: місце та час; присутність спостерігачів; вживання алкоголю, наркотиків або наявність зброї.

Соціальні чинники. Характер і поширеність дискримінації в закладі освіти часто відображають ситуацію з насильством у суспільстві в цілому, яка, у свою чергу, залежить від соціально економічних і політичних умов, культурних норм, традицій і цінностей, законів та їх дотримання.

Соціальна та економічна нерівність – ще одна поширена причина дискримінації в закладі освіти. Учні з більш забезпечених сімей або з вищим соціальним статусом можуть зневажливо ставитись до учнів із незаможних сімей. Мігранти та представники етнічних меншин найчастіше зазнають цькування у школі. У свою чергу, ті, до кого ставляться зі зневагою, можуть виявляти фізичне насильство проти кривдників. Для маргіналізованих дітей та підлітків фізичний утиск та психологічний тиск на інших стають способом відновлення соціальної справедливості та самоствердження [2].

Часте згадування та демонстрація насильства у засобах масової інформації, культивування дискримінації в кіно та рекламі, використання сюжетів із насильством у популярних комп'ютерних іграх збільшують агресивність людей загалом і дітей. Дослідження показують, що демонстрація сцен насильства у засобах масової інформації збільшує агресивність у поведінці дітей по відношенню до однолітків.

Жоден із перелічених чинників окремо неспроможний пояснити, чому одна людина поводиться агресивно, а інша ні, чи чому в одному закладі освіти відбувається більше актів насильства, ніж у інших.

Під час дискримінації, що відбувається в закладі освіти, як правило, поряд з кривдником (утискувачем, агресором) та постраждалим (пригнобленим, жертвою) присутні ще й свідки (спостерігачі). Часто кривдник буває не один, довкола одного головного формується група прихильників. Дискримінаційні дії можуть бути спрямовані не на одного учня чи вчителя, а на кількох. Образник не завжди прагне зберегти свої дії в таємниці, навпаки, він часто діє агресивно на показ публіці. Якщо насильство стає регулярним, то в нього обов'язково бувають свідки – від кількох людей до цілого класу.

На боці постраждалого можуть бути як потенційні (ймовірні) захисники, які вважають, що мають допомогти йому, але не наважуються на активні дії, так і реальні захисники, які намагаються допомогти, можуть втрутитися, щоб припинити дискримінацію. Таким чином, навколо постраждалого утворюється ціла група інших учасників дискримінації та вибудовується система взаємовідносин, яка, як правило, не дозволяє розірвати коло насильства без втручання дорослих, якщо лише серед потенційних та

реальних захисників не виявляються особи, досить сильні, щоб припинити дії кривдника та його поплічників.

Стійкість ролі учня у структурі насильства залежить від структури класу: що вона жорсткіше, тим складніше учню позбутися своєї ролі. Рольові позиції, що закріпилися в структурі насильства в початковій школі, часто зберігаються до закінчення школи.

Будь-який учасник освітнього процесу при збігу певних обставин може бути залучений до дискримінації. Жертвою, кривдником чи свідком дискримінації потенційно може стати кожен учень. Тим не менш, можна виділити найбільш типові особистісні особливості, характерні для кривдників, постраждалих та свідків.

Як правило, учні, які стають кривдниками, – це впевнені в собі, схильні до домінування в групі та підпорядкування інших, морально та фізично сильні, емоційно імпульсивні та легко приходять у стан гніву та агресії, з низьким рівнем емпатії до своїх жертв, які часто ображають не тільки своїх однолітків і молодших, а й дорослих. Тривожність, обумовлена сімейним неблагополуччям, напруженими стосунками з батьками, навчальною неуспішністю та заздрістю до успішніших учнів із благополучних сімей, може створювати загрозу для статусу домінуючих дітей та підлітків. Звернення до дискримінації дозволяє їм затвердити свій статус у класі чи групі, чи школі силою, викликом для вчителя, приниженням однолітків чи молодших, чи старших учнів, утримання всіх у страху. Нерідко кумири кривдників – «сильні особистості», які вищі за закони, норми поведінки та моралі.

На противагу кривдникам, постраждалим від насильства властиві не впевненість у собі, низька самооцінка, підвищена чутливість до життєвих труднощів і

стресів, підвищена особистісна і ситуативна тривожність, нездатність чинити опір насильству, невміння постояти за себе. Часто це фізично слабкі чи полохливі учні, які не вміють демонструвати впевненість та приховувати тривогу й страх.

Провокувати дискримінацію можуть різні особливості учнів: особливості розвитку; особливості статури; особливості поведінки; етнічна приналежність; сімейний стан; соціально-економічний статус; високі чи низькі навчальні досягнення [2].

Учні, які не мають у класі чи групі близьких друзів, соціальної підтримки з боку сильніших членів учнівського колективу, частіше за інших стають об'єктом насильства, оскільки не можуть розраховувати на захист і підтримку однолітків.

Крім того, жертвою дискримінації ризикують стати учні, до яких упереджено ставляться вчителі та інші працівники закладу освіти. Відкрита ворожість дорослих, їхні образливі висловлювання та дії дискримінаційного характеру щодо деяких учнів ставлять останніх у становище ізгоїв і роблять їх об'єктом знущань та насильства.

Розглядаючи гендерні особливості, варто відзначити, що практично скрізь хлопчики частіше дівчаток виявляються залученими до ситуації дискримінації – бійки, цькування, прямий булінг – у ролі і кривдника, і постраждалого, і свідка. Хлопчики частіше вдаються до фізичної агресії, дівчатка надають перевагу вербальному насильству. Це пов'язано з особливостями гендерної соціалізації хлопчиків і дівчаток.

Поведінка учнів різного віку щодо дискримінації (ініціації та реакції, форм та видів) різниться. Учні молодших класів частіше зазнають насильства, здирництва та дискримінації з боку старших учнів. Фізичне насильство

найбільш поширене серед дітей молодшого та середнього підліткового віку. У міру дорослішання і хлопчики, і дівчатка частіше вдаються до психологічного насильства, широко використовуючи можливості сучасних інформаційних технологій. Дискримінація за різними ознаками починає проявлятися зазвичай у віці 14–15 років. Приблизно у тому віці серед підлітків зростає популярність сильних, схильних до домінування особистостей, що провокує зростання агресивної поведінки, особливо серед хлопчиків.

Таким чином, дискримінація в закладі освіти має різну природу та характер, проявляється як у формі одноразових насильницьких дій, так і у вигляді постійних знущань, принижень та систематичного цькування (булінгу).

Дискримінація може мати фізичний і словесний характер, мати явно чи неявно виражену гендерну спрямованість, але практично завжди вона завдає психологічної травми всім залученим сторонам.

Отже, дискримінація в закладі освіти – це результат складної взаємодії особистісних, сімейних, середовищних та соціальних чинників. Усвідомлення того, як усі ці чинники пов'язані з насильством у конкретному закладі освіти, – важливий крок для його запобігання.

Список використаних джерел

1. Андрєєнкова В. Л., Байдик В. В., Войцях Т. В., Калашник О. А. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Навчально-методичний посібник. Київ: ФОП Нічога С.О. 2020. 196 с.
2. Предотвращение насилия в образовательном учреждении. Методическое пособие / под редакцией

В. Адэскэлицэ, Р. Жосану, И. Молдовану, Т. Епояна.
Кишинэу, 2017. 128с.

3. Як створити недискримінаційне середовище у школі: покрокова інструкція для директора. URL: <https://sqe.gov.ua/yak-stvoriti-nediskriminaciyne-sered/> (дата звернення 17.03.2022).